

SKOLPORTENS NUMRERADE ARTIKELSERIE
FÖR UNDERVISNING, LÄRANDE OCH LEDARSKAP

FÅGELRÄDDARE SOM BANAR VÄG FÖR EN HÅLLBARARE FRAMTID

En studie om vad förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling kan bli i en organisation som bygger på delaktighet och inflytande

FÖRFATTARE:

Sofie Spångberg
Susanna Fors

SKOLPORTEN

LEDA & LÄRA

2/2024

SAMMANFATTNING

I DENNA ARTIKELN belyses och analyseras förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling. Begreppen utbildning och undervisning har i och med *Lpfö18* fått en central plats i förskolans uppdrag. Forskning och studier visar att begreppet undervisning fortfarande inte är helt etablerat i förskolans kontext. Genom en aktionsforskningsstudie i fyra cykler följer artikeln hur några pedagoger utformat undervisningen i ett flerårigt projekt där hållbarhetsfrågor stått i fokus. Resultaten identifierar ett antal didaktiska verktyg och undervisningsstrategier som bidrar till att pedagogerna kan ta tillvara på barnens frågor och perspektiv i arbetet med hållbar utveckling. De didaktiska verktygen blir tillsammans med undervisningsstrategierna väsentliga för att bedriva processinriktad *undervisning* i förskolan.

Sofie Spångberg är legitimerad förskollärare i Bromma, Stockholms stad.
E-post: sofie.bergerstedt@edu.stockholm.se

Susanna Fors är legitimerad förskollärare i Bromma, Stockholms stad.
E-post: susanna.fors@edu.stockholm.se

Denna artikel har den 15 januari 2024 accepterats för publicering i Skolportens numrerade artikelserie för utvecklingsarbete i skolan. Artikeln har granskats av en forskare som ingår i Skolportens granskargrupp.

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författarens namn och artikelns titel anges, samt källa: Skolportens artikelserie. I övrigt gäller copyright för författaren och Skolporten AB gemensamt.

Denna artikel är publicerad i Skolportens artikelserie Leda & Lära:
www.skolporten.se/forskning/utveckling/

Aktuella Författaranvisningar & Skrivregler:
www.skolporten.se/forskning/skolutveckling/skolportens-utvecklingsartiklar/

Vill du också skriva en utvecklingsartikel? Mejla till redaktionen@skolporten.se

INNEHÅLL

INLEDNING	7
Syfte och frågeställningar	8
METOD	9
RESULTAT	11
Aktion 1: Sommaruppdrag som igångsättare.....	11
Aktion 2: Vi blir fågelräddare	12
Aktion 3: Vi vill göra soptunnorna säkra för fåglarna.....	14
Aktion 4: Beslutsfattarna måste fatta	16
DISKUSSION	19
SLUTSATS	21
REFERENSLISTA	23

INLEDNING

DET HELA TOG sin början i barnens prat om att skräp i naturen blir en fara för djuren och framför allt för fåglarna. Det väckte en längtan hos barnen att få göra något, att få gå till handling.

Denna handlingslust blev startskottet på ett flerårigt projekt i vilket 38 barn och sex pedagoger tog sig an frågor kring konsekvenser av skräp i naturen och omsorgen för fåglar och djur. Projektet fick namnet *Vi är alla fågelräddare fast vi gör olika saker*. Under arbetets gång kom den reviderade läroplanen för förskolan, Lpfö18 (Skolverket 2018) vilket medförde att vi pedagoger kunde använda kunskaper från projektet för att börja formulera hur vi förstår och tar oss an begreppen utbildning och undervisning i förskolan i relation till hållbar utveckling.

Följande artikel är skriven inom ramen för vår medverkan i Ifous 3-åriga FoU – program *Hållbar förskola* som pågått mellan 2021–2024. Vi som skriver denna artikel, Susanna Fors och Sofie Spångberg, är förskollärare med lång erfarenhet av att arbeta projektinriktat inom förskolan. Vi tillämpar ett utforskande och undersökande arbetssätt i vilket barn och pedagoger möts kring ett gemensamt innehåll. Förskolan ingår i en enhet med sju förskolor som haft hållbar utveckling i fokus under flera år. Inför uppstarten av läsåret och projektet bestämde vi i arbetslaget att vårt arbetssätt skulle bygga på och utveckla delaktighet med ett gemensamt fokus och riktning i arbetslag, barngrupp och innemiljö. Detta beslut innebar att två avdelningar blev en bas med en gemensam projektfråga och pedagogisk miljö för alla barn. Vi pedagoger skulle samarbeta i ett större arbetslag med gemensam reflektion och lyssnarfokus.

När förskolan tog plats som skolform genom den nya skollagen (SFS2010:800) innebar det att utbildning och undervisning infördes som begrepp i förskolans kontext. Det skulle dock dröja ända till 2018 som dessa begrepp implementerades i läroplanen för förskolan, Lpfö18 (Skolverket 2018). I och med detta blev begreppet verksamhet utbytt mot utbildning, vil-

ket också innebar förändringar i hur förskolans uppdrag skulle förstås (Eidevald & Engdahl 2020). I begreppet utbildning ingår undervisning. Eidevald och Engdahl (2020) beskriver undervisning som en medveten process i relation till läroplanens målområden.

Utbildningen i förskolan ska lägga grunden för ett livslångt lärande. Den ska vara rolig, trygg och lärorik för alla barn. [...] Undervisning innebär att stimulera och utmana barnen med läroplanens mål som utgångspunkt och riktning, och syftar till utveckling och lärande hos barnen. Undervisningen ska utgå från ett innehåll som är planerat eller uppstår spontant eftersom barns utveckling och lärande sker hela tiden. (Skolverket 2019, s.7)

Förskolan som skolform och en plats för utbildning och undervisning har i och med skollagen (SFS2010:800) och Lpfö18 (Skolverket 2019) lyfts fram och förtydligats. Därmed är förskolan det första steget i barnens utbildning. Förskolans uppdrag skiljer sig dock delvis från skolans och därför behöver dessa begrepp användas och fyllas med specifika innebörder som är relevanta för just förskolan (Eidevald & Engdahl 2020).

I Skolinspektionens rapport *Förskolans pedagogiska uppdrag – Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar* (2016) synliggörs en motvilja till att använda begreppet undervisning inom förskolan med främsta orsak att undervisning hör till skolans värld. På senare tid har dock begreppet undervisning blivit mer accepterat och tagit större plats i förskolans kontext. Allt fler förskollärare anser att undervisning sker och hör hemma i förskolan, men att begreppet undervisning behöver anpassas efter förskolan (Berg 2022). Införandet av begreppet undervisning har bidragit till att förskollärare behövt sätta ord på den undervisning som bedrivs, vilket i förlängningen bidrar till en ökad medvetenhet om förskollärares agerande och yrkespråk. I Bergs studie uttrycker även förskollärare att

införandet av undervisningsbegreppet kan leda till en stärkt syn på förskollärarprofessionen och en höjd status (Berg, 2022).

En aspekt som karaktäriserar utbildning och undervisning i förskolan är barns delaktighet och inflytande. När Lpfö18 (Skolverket 2019) kom förstärktes begreppet delaktighet och till skillnad från dess företrädare Lpfö98 (Skolverket 2016) blev vikten av arbetet med delaktighet i förskolan tydligare framskriven. Dels är begreppet delaktighet tillagt i rubriken "Barns delaktighet och inflytande" men framförallt har formuleringarna om att barns behov och intresse ska ligga till grund för utformningen av utbildningen ändrats från **bör** till **ska**. Begreppet delaktighet definieras även utifrån betydelsen av att få vara delaktig i beslutsfattande och demokratiska processer, politisk delaktighet. Båda dessa aspekter är beroende av varandra och behöver verka parallellt i verksamheten (Dubois, Göthson & Söderholm, 2019).

En annan förändring i och med revideringen av förskolans läroplan var att uppdraget om hållbar utveckling förstärktes:

Utbildningen ska genomföras i demokratiska former och lägga grunden till ett växande intresse och ansvar hos barnen för att aktivt delta i samhället och för en hållbar utveckling – såväl ekonomisk och social som miljömässig. Både ett långsiktigt och globalt framtidsperspektiv ska synliggöras i utbildningen. (Skolverket 2018, s.5)

FN:s globala mål, Agenda 30 (2015) fastställer att barn har del i arbetet för en hållbar framtid. "För-

skolan som plats för barns utveckling och lärande är nu framhållen som mycket betydelsefull eftersom det finns mängder av bevis för att grunden för barns välbefinnande, lärande, kunskapande och inte minst attityder och värderingar läggs i tidiga åldrar" (Pramling Samuelsson, Ärlemalm – Hagsér, Engdahl, Larsson & Borg 2021, s.19).

Caiman, Hedefalk och Ottander (2022) belyser att undervisning för hållbar utveckling har funnits med i forskningen under ett antal år men att det inte finns så många empiriska studier med praktiska exempel från förskolan. Vidare klarlägger de att uppdraget med hållbar utveckling kräver en didaktisk balans där förskolläraren behöver både kunna lyssna in barnen och behålla fokus och riktning mot ett mål. Det behövs nya angreppssätt för att arbeta med hållbarhetsfrågor där barn ges möjlighet att diskutera och ställa sig kritiska till hållbarhetsproblem.

Sammanfattat kan konstateras att forskning och studier visar att begreppet undervisning fortfarande inte är helt etablerat i förskolans kontext. Dessutom verkar hållbarhetsfrågor ges ett litet utrymme i förskolans undervisning. Då detta numer är inskrivet i styrdokument för förskolan behövs en ökad kunskap om vad förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling kan vara. Undervisning är ett övergripande begrepp som innehåller många aspekter. Vidare i denna artikel fokuseras aspekterna undervisningsstrategier och didaktiska verktyg. Med undervisningsstrategier avser vi *de sociala miljöer* som pedagogerna skapar med sitt förhållningssätt till barnens utbildning. Med didaktiska verktyg avser vi det sätt undervisningen *iscensätts* – form, ramar och hjälpmedel

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

SYFTET MED ARTIKELN är att öka kunskapen om förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling med frågeställningarna:

- ★ Vilka didaktiska verktyg används i undervisningen?
- ★ Vilka undervisningsstrategier används i utbildningen?

Genom att studera ett projekt där hållbarhetsfrågor stått i fokus, beskriver artikeln undervisning i förskolan med barnens engagemang, förhandlande, frågor och idéer som drivkraften.

METOD

FÖR ATT KUNNA besvara studiens frågeställningar väljs att genomföra en aktionsforskningsstudie i fyra cykler. Aktionsforskning beskrivs ofta genom en spiral av aktiviteter: planera, agera, observera och reflektera för att sedan börja om då reflektionen leder till nya frågor som kräver en ny aktion (Nylund, Sandback, Wilhelmsson & Rönnerman 2016, s.25). Utgångspunkten tas i den praktiska verksamheten i syfte av att skaffa kunskap om den egna praktiken och utifrån den möjliggöra för ett förändringsarbete av densamma (ibid). Då aktionsforskning tar avstamp i den egna praktiken och syftar till förändring är det den metod som bäst passar att använda för att besvara artikelns syfte och frågeställningar.

Deltagarna i studien är två förskollärare som tillsammans med fyra barnskötare bedrivit verksamheten samt de barn som varit inskrivna i verksamheten under de tre år projektet fortlöpte. Antalet barn i gruppen har läsårsvis varit mellan 38 – 40 i åldrarna tre till fem år. Under åren som projektet fortlöpte förändrades gruppen då några barn slutade på förskolan och några andra tillkom. Förskolan är organiserad basvis vilket innebär att det är flera pedagoger som arbetar tillsammans i ett större arbetslag. Barnen organiseras i mindre grupper under dagen.

Den data som artikeln vilar på har samlats in inom ramen för den ordinarie utbildningen. Inget särskilt medgivande har samlats in då artikeln har fokus på pedagogernas didaktiska val och agerande och inte innehåller identifierbara bilder eller namn på de barn som deltagit. Utgångspunkten för reflektioner, nya frågor och aktioner i föreliggande studie är pedagogisk dokumentation i form av reflektionsprotokoll, anteckningar, tankekartor, bilder och inspelade undervisningssituationer vilken är insamlad inom ramen för den ordinarie utbildningen. Det vanligt förekommande arbetet med pedagogisk dokumentation kan liknas med de centrala momenten observera och reflektera som används inom aktionsforskning.

I föreliggande studie analyseras den insamlade datan speciellt med fokus på resonemang om specifika undervisningsstrategier och didaktiska verktyg som stödjer undervisning för hållbar utveckling. Resultatdelen beskriver nedslag i ett projektarbete i form av aktioner där fokus läggs på pedagogernas didaktiska val och agerande. Inför projektet togs beslutet att vårt arbetssätt skulle bygga på delaktighet med ett gemensamt fokus och riktning i arbetslag, barngrupp och innemiljö. I relation till det har analysen fokuserat på undervisningsstrategier och didaktiska verktyg med fokus på hur dessa kan bidra till barns delaktighet och lärande i förskolan.

RESULTAT

AKTION 1: SOMMARUPPDRAG SOM IGÅNGSÄTTARE

ARBETSLAGET HADE INFÖR höstterminsstarten 2017 formulerat ställningstaganden kring en gemensam hållning som skulle bygga på delaktighet med gemensamt fokus och riktning vad gäller pedagogisk miljö och innehåll för barngruppen. Barnen hade vid flertal tillfällen lyft frågor och tankar om plast och skräp i haven och vilka konsekvenser det kan orsaka kopplat till det gemensamma temat i enheten – Hur bygger vi tillsammans en hållbar framtid?

För att öppna upp för delaktighet och hamna i ett gemensamt undersökande blev sommaruppdrag det inledande didaktiska verktyg som användes.

Barnen fick sommaruppdraget – *Ta kort på något som du inte tycker hör hemma i naturen.* Arbetslagets ambition var att skapa förutsättningar för spontana möten, samtal och en möjlighet för varje barn att skapa en egen relation till de olika bilderna. En ytterligare ambition var att låta barnen möta varandras tankar genom olika estetiska uttrycksätt för att med hela kroppen och alla sinnen få tillgång till fler aspekter.

Barnens sommaruppdrag gjordes därför tillgängliga för barnen redan från start. De bilder familjerna bidrog med sattes upp på en dokumentationsvägg i avdelningens ateljé. Kopior av alla bilder fanns även tillgängliga i miljön både inne och ute. Barnen fick mötas kring bilderna i planerade undervisningstillfällen bland annat genom att reflektera tillsammans i stor grupp samt mötas i olika skapande aktiviteter i mindre tvärgrupper. Pedagogerna hade formulerat nyfikenhetsfrågor samt bestämt lyssnarfokus; *Vad i bilderna är intressant? Vad väcker nyfikenhet och engagemang? Vad blir undersökningsbart och kan leda till ett innehåll med en gemensam projektfråga i hela barngruppen?*

Barnens reflektioner och tankar kring sommaruppdragen handlade främst om vad som kan hända när skräp hamnar i naturen. Skräpet kunde bli en fara för djuren, framför allt för fåglarna och dessa tankar väckte känslor och engagemang som enade och gav energi till gruppen.

Bilden visar hur barnen har samlats kring sommaruppdragen.

En utav bilderna föreställande en figur, byggd i aluminiumburkar med en håv i handen, väckte frågor som bidrog till diskussionerna om skräp i naturen.

En robot! [...] En fågelskrämma som skrämmer bort fåglarna. Så de inte äter upp fröna! Den ska inte vara i naturen, det är skräp! Det är farligt för djuren. Metall! Fågelskrämman ska rädda fåglarna.

När barnen möttes i olika estetiska uttrycksätt skiftade de fokus mot att försöka lösa problemet med skräp i naturen. Några barn ville bygga skräprobotar som skulle återvinna skräpet till nya saker och några barn, som började kalla sig fågelräddare, ville ge sig ut i närområdet för att plocka skräp, varna fåglar och möta människor för att visa på faran med skräp i naturen. För att inte hamna i allt för skilda spår och riktningar organiserade arbetslaget tillfällen i vilka barnen fick mötas i olika konstellationer för att berätta och visa sina idéer för varandra och skapa förbindelser mellan de olika intressespåren.

Under ett av dessa möten berättade några barn att de är fågelräddare som ska rädda alla fåglar från att äta

skräp och dö och då sade ett barn: *"Jag vill också vara en fågelräddare!"* och barnet fick till svar av ett annat barn: *"Det är du, vi är alla fågelräddare, fast vi gör olika saker."* Det var så vi blev Fågelräddare.

REFLEKTION 1

I och med barnens egen uppfattning av sig själva som fågelräddare, gör vi pedagoger ett aktivt val att skifta fokus. Ordet fågelräddare väcker nyfikenhet och laddar hela gruppen med en vi-känsla som också är förenat med ett gemensamt mål; *"Vi måste rädda alla fåglar från att äta skräp och dö!"* Ett mål som vi pedagoger ser kan rymma och rikta utbildningen mot hållbar utveckling på flera olika sätt. Några barns engagemang smittar fler och fler barn och frågan förenar dem. Fåglar finns i vårt närområde, på ängen och i skogen utanför förskolan. Den naturliga tillgången till ett konkret undervisningsmaterial i form av riktiga fåglar tror vi kan befästa barnens lärande och engagemang.

När vi väljer att bli fågelräddare väljer vi också bort. Skräprobotarna ges nu en annan roll, mer som ett medel att nå Fågelräddarnas mål. När barnen själva uttrycker att *"vi alla är Fågelräddare, fast vi gör olika saker"* ser vi pedagoger att ett gemensamt fågelräddarfokus kan bli ett övergripande mål att gemensamt

sträva mot men som kan tillåta olika frågor och tillvägagångssätt. Vilket också är arbetslagets intention att sommaruppdraget ska leda till ett projekt som kan rymma olika spår och processer samtidigt.

Fokusskiftet mot fågelräddare innebär att pedagogerna i arbetslaget formulerar nya pedagogiska frågor för att kunna rikta fokus mot att lyssna efter vad barnen tänker att en fågelräddare är och gör.

Vi uppfattar att sommaruppdraget bidrar med det som eftersträvat; det väckte nyfikenhet och frågor att arbeta vidare med. I pedagoggruppen är vi överens om att sommaruppdraget, som didaktiskt verktyg, har bidragit till barnens delaktighet. Det har även stimulerat fördjupade diskussioner i arbetslaget om vår gemensamma och kollektiva hållning till hur vi pedagoger tar emot och förhåller oss till barnens sommaruppdrag. Vår tillåtande hållning till barnens reflektioner om bilderna skapade en helhet – Fågelräddare, som mer pedagogstyrda diskussioner kanske inte hade lett till. Barnens ägarskap över reflektioner och frågor låter vi färga projektets fortsatta utveckling.

Sammanfattningsvis blir sommaruppdrag ett viktigt didaktiskt verktyg för att sätta i gång terminen och lägga grunden till olika processer. Det blir ett verktyg för att bjuda in alla barn och familjer till delaktighet samtidigt som det skapar energi, engagemang och väcker nyfikenhet.

AKTION 2: VI BLIR FÅGELRÄDDARE

"VI MÅSTE RÄDDA *alla fåglar från att äta skräp och dö!"*

Utifrån resultaten av aktion 1 och våra efterföljande reflektioner beslöt pedagogerna att lämna sommaruppdraget för att rikta fokus mot att vara fågelräddare. Den pedagogiska miljön laddades upp med inspirationsbilder och samlingarna på morgonen blev ett forum att tänka högt tillsammans, formulera frågor och framåtsyftande idéer. I organisationen av dagen gavs även utrymme för spontana vistelser i närområdet och för att på olika sätt gå in i ett utforskande kring vad en fågel är.

Barnens behov av att tillsammans diskutera och dela med sig av sina tankar kring skräp och fåglar bidrog till att arbetslaget tog beslut om att samlingarna på morgonen skulle bli ett forum för detta. Dessa stunder fick namnet morgonmöte i vilka peda-

gogerna hade tydliga roller som samtalsledare, ansvarig för dokumentation samt en löparroll som kunde stötta mötet. Ambitionen med morgonmötet var att i ett öppet samtalsklimat fånga upp barnens frågor och idéer och ge utrymme till gruppens diskussioner och planering inför dagen. För att synliggöra barnens frågor och idéer användes tankekartor i vilka både pedagoger och barn dokumenterade.

Vid varje undervisningssituation, spontan som planerad, gick pedagogerna in med ett gemensamt och aktivt lyssnarfokus utifrån de frågor och idéer som barnen uttryckte om vad en fågelräddare är och gör.

Gemenskapen, att ta sig an den här frågan tillsammans blev viktig för barnen och de uttryckte handlingslust, de ville agera och påverka sin omgivning. Barnen gjorde överenskommelser om hur en fågel-

Bilden visar barnens egna tecken– inte slänga skräp i naturen.

räddare skulle varna fåglar som närmade sig skräp och hur skräpplockandet skulle gå till. Arbetslaget organiserade för att gruppen skulle kunna vistas i närområdet dagligen med syfte att komma närmare fåglar, plocka skräp och möta människor för att kunna berätta och visa på problemet med skräp som hamnat i naturen.

Vid ett tillfälle såg barnen en död fågel på marken vilket fängade deras intresse och nyfikenhet. Fågeln begravdes och barnen fick återvända till graven många gånger vilket väckte reflektion och relationella frågor kring fågelns liv. Barnen började också fundera över sin egen påverkan på naturen då den minneskylt som de satte upp vid graven var gjord av papper och plast, vilket barnen uttryckte skulle kunna skada både djur och natur. Arbetet med minneskylten gav även upphov till frågor hos barnen om hur de skulle kunna kommunicera med fåglar på fåglars språk. *”Tänk om vi säger eller skriver fel, tänk om vi säger: kom alla fåglar och ät skräp”*. För att kunna varna fåglarna och lära dem att inte äta skräp såg pedagogerna att det behövdes mer kunskap om fåglar.

Fokus riktades mot att komma nära fåglar, lyssna efter och härma olika fågelkvitter. Innemiljön iscensattes med fågelkvitter, det tillfördes material såsom böcker, bilder och filmklipp som inspirerade och möjliggjorde för ett fördjupat undersökande kring

fåglar, både utifrån fakta och fantasi. Det här blev början på en lång period i projektet där det centrala syftet med undervisningen var att öppna upp för ett undersökande genom flera olika estetiska uttryckssätt såsom bygg och konstruktion, lek och gestaltande och skapande i olika material och tekniker. Barnen skapade fågelkläder, byggde fågelbon, tecknade av detaljer, målade och provade att vara fåglar genom att gestalta både ljud och rörelse. I avdelningens innemiljö skapades utrymme för en dokumentationsvägg där barnen själva kunde sätta upp teckningar, ritningar och bilder som var kopplat till projektet. Ett rum gjordes om utifrån barnens behov av en plats att leka fågelssalong och fågeldoktor. Rummet fick namnet Fågelsalongen och blev också en plats där barnen ofta samlades för att teckna fåglar.

I samband med att undervisningen till stor del bedrevs i närområdet blev plockandet av skräp en viktig aktivitet. Eftersom detta skedde kontinuerligt konstaterade barnen att skräpet aldrig tog slut och att det ofta var utspritt runt de kommunala soptunnorna.

REFLEKTION 2

Denna period i projektet präglas av stor intensitet som vi upplever kantas av både engagemang, glädje, sorg och frustration. När barnen ges tid till att vara

i sina frågor och undersökande och undervisningen bygger på användandet av olika estetiska uttrycksätt kan förståelsen och lärandet om fåglar och vad en fågelräddare gör både vidgas och fördjupas.

Vi uppfattar att tid och estetiska uttrycksätt är didaktiska verktyg som genererar ett kvalitativt och för barnen meningsfullt lärande. Under hela denna period håller vi pedagoger ett målmedvetet fokus på grundidén att rädda alla fåglar från att äta skräp och dö, vilken är drivkraften och det som enar barngruppen i ett gemensamt undersökande.

I arbetslagets veckoreflektion blir det synligt att morgonsamlingarna utvecklas till planerings- och reflektionsstunder. Vi pedagoger väljer då att kalla våra morgonsamlingar för morgonmöten vilket får stor betydelse utifrån flera aspekter. Framförallt tror vi att till skillnad från ordet samling så öppnar ordet morgonmöte upp för ett annat innehåll och syfte. Det blir tydligare för barnen vad ett morgonmöte innebär samt signalerar även vikten av det som barnen engagerar sig för, i detta fall fågelräddarfrågor. Pedagogerna får syn på många av barnens tankar och frågor i deras görande, men i och med våra morgonmöten går det även att skapa förbindelser. Vi uppfattar att det blir möjligt när det finns förutsättningar för arbetslaget att tillsammans reflektera över barnens görande och synliggöra det lärande som sker genom undervisningen. Utifrån denna gemensamma reflektion kan vi pedagoger vara förberedda med frågor och dokumentation inför morgonmötet. Samtidigt är morgonmötet ett didaktiskt verktyg som bidrar till den delaktighet

arbetslaget värnar om och därför vill vi även vara förberedda för det oväntade, det vill säga att det kommer en ny eller ytterligare fråga, idé som behöver få ta plats i vårt undersökande. Morgonmötet möjliggör till ett förhandlande om vad som ska ske under dagen eller veckan. Tankekartor blir tillsammans med annat material såsom reflektionsverktyg, foton, minnesanteckningar och teckningar en del av utbildningens pedagogiska dokumentation.

För att stötta barnens frågor och undersökande behöver den pedagogiska miljön vara föränderlig och arrangeras på ett sätt så att deras processer kan verka och leva under hela dagen. I en sådan pedagogisk miljö behöver det finnas erbjudanden att få vara i ett undersökande genom många olika uttrycksätt och en möjlighet för barnen att kunna gå emellan dessa.

Sammanfattningsvis blir pedagogisk dokumentation, tid, estetiska uttrycksätt och morgonmöte viktiga didaktiska verktyg för att få syn på och fånga upp barnens frågor och processer. Tid skapar utrymme för reflektion och i kombination med olika estetiska uttrycksätt möjliggör det för ett lärande där flera perspektiv och kunskaper tillåts ta plats. Morgonmöte blir det didaktiska verktyg som skapar förbindelser mellan barnens olika tankar och idéer och möjliggör till diskussion och reflektion i barngruppen. Pedagogisk dokumentation blir det didaktiska verktyg som samlar upp barnens processer, synliggör pedagogernas agerande och som möjliggör hur undervisning och pedagogisk miljö utformas.

AKTION 3: VI VILL GÖRA SOPTUNNORNA SÄKRA FÖR FÅGLARNA

UTIFRÅN RESULTATEN AV aktion 2 riktade pedagogerna fokus mot att lyssna efter hur barnen vill ta sig an problemet med skräpet som aldrig tar slut. En dag under mellanmålet fick barnen syn på en skata som plockade skräp ur förskolans egen soptunna på gården. Barnen blev oroliga och ville genast gå till handling. *”Vi måste stoppa fågeln!”* Några barn gick till avdelningens ateljé för att göra en fågelvarnare att sätta upp på soptunnan.

När barnen såg att en fågel plockade skräp ur förskolans soptunna identifierade de ytterligare ett problem som enligt dem själva behövde åtgärdas omedel-

bart. Fåglar kunde komma åt skräp i soptunnor och denna upptäckt väckte engagemang och handlingslust i gruppen. I arbetslaget togs ett beslut att rikta fokus och innehåll i undervisningen mot att låta barnen titta på olika soptunnors konstruktion i närområdet och dokumentera vilka faror barnen såg att de utgjorde för fåglar. Med denna riktning hölls grundidén att rädda alla fåglar från att äta skräp och dö kvar samtidigt som pedagogerna såg en möjlighet till progression och fördjupning i projektet. Soptunnorna utgjorde ett konkret problem för barnen att fundera över och hitta lösningar på tillsammans. Pedagogerna

erbjöd därför barnen att gå ut i närområdet på soptunnespaningar för att låta de samla iakttagelser samt skapa en gemensam förståelse.

Under soptunnespaningarna upptäckte barnen att det fanns soptunnor i olika modeller och utförande. De konstaterade att problemet med skräpet som aldrig tar slut delvis har med de kommunala soptunnornas konstruktion att göra, skräpet ramlade ut och blev en fara för fåglar. Pedagogerna gav barnen i uppdrag att fotografera soptunnorna och detaljer som de ansåg kunde utgöra en fara för fåglar.

Fotodokumentationen gjordes tillgänglig för barnen i avdelningens innemiljö samt blev underlag för reflektion och diskussion under gruppens morgonmöten. För att fördjupa och utveckla förståelsen om soptunnornas konstruktion erbjöd pedagogerna estetiska uttrycksätt som didaktiskt verktyg. Barnen återskapade soptunnor i olika material vilket ledde till att de vred och vände på problemet ur många olika synvinklar och började formulera idéer och förslag kring hur problemet skulle kunna lösas.

I den pedagogiska dokumentationen kunde pedagogerna urskilja två olika strategier bland barnens idéer och lösningsförslag. En strategi handlade om att varna fåglar för att komma till soptunnorna och äta skräp och den andra fokuserade på att förbättra soptunnornas konstruktion. Förutom risken med hålet där skräpet ska slängas så såg barnen ytterligare en risk att fåglar skulle kunna fastna med näbben i vissa soptunnors små hål. *”Fåglarna kan fastna med näbbarna i de små hålen och så kan de flyga in i soptunnan och äta skräp och DÖ!”*

Som didaktiskt verktyg erbjöds barnen att prova sina idéer för att sedan utvärdera, analysera samt dra slutsatser kring idéernas bärkraft. En idé barnen provade för att fågelsäkra soptunnor i närområdet var att tillverka fågelvarnare att sätta på soptunnorna. I skapandet av dessa fågelvarnare använde barnen tejp, snöre, papper, pinnar och träbitar. När fågelvarnarna var färdiga valde pedagogerna att samla barnen för att låta dem reflektera över arbetet. När barnen såg fågelvarnarna bredvid varandra började de problematisera själva konstruktionen som de såg skulle kunna bli en fara för fåglarna i stället för att hjälpa dem. *”Fåglarna kan fastna i tejp och snörena!”* Reflektionen ledde till att barnen inte ville sätta upp dessa fågelvarnare utan bestämde sig för att göra nya, nu med fokus på fågelvänligt material, vilket blev vass och lera. De tillverkade även skyltar i trä för att kommunicera med människor och de fåglar som eventuellt kunde läsa.

Text på skylten: Fågel, det här är en fågelvarnare. Vi är fågelräddare.

När samtliga fågelvarnare och skyltar var färdiga sattes de upp på ett antal soptunnor i närområdet.

Efter ett par veckor upptäckte barnen att fågelvarnarna och skyltarna hade plockats bort från soptunnorna. Barnen blev besvikna och pedagogerna beslutade att ge dem möjlighet att tillsammans diskutera det som hänt. En idé som diskussionerna ledde fram till var att ta bort soptunnorna helt vilket väckte frågan om vem som äger soptunnorna i närområdet. Barnen fick i och med det reda på att soptunnorna ägs av kommunen, Stockholm Stad, samt att det finns något som heter medborgarförslag.

REFLEKTION 3

När några barn lämnar mellanmålet för att göra en fågelvarnare så bygger det på våra ställningstaganden om delaktighet och inflytande. En direkt konsekvens av det ställningstagandet blir att vi pedagoger behöver ha en tillåtande hållning till det barnen uttrycker och vill göra inom ramen för de frågor och undersökande som står i fokus. När vi pedagoger väljer att rikta undervisningen mot frågan om soptunnornas konstruktion medför det en förskjutning från ett större och bredare perspektiv till ett mer konkret problem att lösa.

Undervisningen riktas så att barnen kan fördjupa sig i frågan men fortfarande med hållningen att låta barnens olika idéer och sätt få ta plats i ett provande av teorier. När vi pedagoger låter barnen få prova sina idéer erbjuds de ett arbetssätt där deras perspektiv får stå i fokus. Det blir ett lärande där barnen får möjlighet att problematisera, ställa sig kritiska, utvärdera och dra slutsatser.

Vi uppfattar att det är viktigt att utrymme ges för både ett kreativt görande men också för att stanna upp i en gemensam reflektion. Den gemensamma reflektionen bidrar till att barnen får syn på de faror som de första fågelvarnarna utgjorde för fåglar. Vår tolkning är att det även är den kollektiva hållningen som gör att barnen finner kraft att blicka framåt och

tillsammans försöka hitta en annan lösning på problemet.

Sammanfattningsvis blir att få prova sin idé ett viktigt didaktiskt verktyg i arbetet med hållbarhetsfrågor. Det blir även ett viktigt verktyg i ett arbetssätt som uppmuntrar handlingslust, kreativa lösningar och reflektion.

AKTION 4: BESLUTFATTARNA MÅSTE FATTA

UTIFRÅN RESULTATEN I aktion 3 beslutade pedagogerna att låta barnen gå vidare med idén om ett medborgarförslag. I arbetslagets reflektioner tog pedagogerna fasta på det engagemang och den nyfikenhet som informationen väckt hos barnen.

Pedagogerna identifierade tre viktiga skäl till att låta barnen formulera ett medborgarförslag. Grundidén att rädda alla fåglar hölls kvar, barnen skulle få arbeta vidare med problemet med soptunnorna samt att det skulle kunna ge en möjlighet för barnen att dela med sig av sina kunskaper som fågelräddare och samarbeta med beslutsfattare. För att låta barnen komma igång med formulerandet behövde pedagogerna skaffa kunskap om vad ett medborgarförslag innebär och hur det bör skrivas för att sedan försöka förstå det ihop med barnen. Pedagogerna erbjöd dokumentation från arbetet med soptunnor för att låta barnen tänka ihop och formulera konkreta förslag på förändringar.

När barnen samlades kring dokumentationen började de diskutera vad som var viktigt att ta med i förslaget. I dessa diskussioner började också nya idéer växa fram. Barnen ville ersätta de farliga soptunnorna med en fågelsäker variant och pedagogerna gav dem tid och möjlighet att arbeta fram en egen design på en fågelsäker soptunna. Förslaget färdigställdes sedan med text, barnens ritning och design samt bilder på alla de dåliga soptunnor som fanns i närområdet.

Eftersom en intention som pedagogerna hade var att låta barnen få möjlighet till samarbete med beslutsfattare så blev det viktigt att barnen själva fick lämna över förslaget till Bromma stadsdelsnämnd. Det möjliggjorde ett möte med skolchefen där barnen kunde berätta om fågelräddarnas arbete. Förslaget togs upp i nämnden som beslutade att gå vidare med motiveringen att det var både intressant och detalj-

rikt. I och med det inleddes ett samarbete med stadens parkförvaltning. Barnens mål var att byta ut alla farliga soptunnor i området, men kommunens budget tillät bara en. Pedagogerna möjliggjorde då för ett förhandlande inför ett gemensamt beslut i barngruppen om vilken soptunna som skulle bytas ut. Detta gjordes genom att lyfta fram barnens dokumentation över vilka soptunnor som fanns i närområdet och arrangera för samtal kring bilderna. Barnens beslut föll på den soptunna de ansåg vara farligast och som var placerad i en lekpark nära förskolan. Denna soptunna hade barnen vid flertal tillfällen sett fåglar dra mat och plast ur.

Parkförvaltningen öppnade upp för dialog i vilken de ville ha barnens tankar och åsikter om den nya soptunnans utförande. Bland annat så fick barnen komma med åsikter om ett förslag av bilden som skulle pryda sidan av soptunnan. Pedagogernas roll var att se till att dialogen upprätthölls och att barnens tankar och åsikter förmedlades.

Till slut blev det dags för den nya soptunnan att levereras och invigas. Invigningen blev högtidlig med bandklippning och tal från lokalpolitiker som en hyllning till barnens arbete som fågelräddare. Ganska snart efter att den nya soptunnan kommit på plats uttryckte flera barn att det inte längre fanns något skräp liggandes i parken som fåglarna kunde äta och dö av. Barnen såg att deras arbete gett resultat, de hade gjort skillnad!

REFLEKTION 4

I och med arbetet med medborgarförslaget håller vi pedagoger kvar fokus och riktning mot grundidén i projektet samtidigt som barnens handlingslust och drivkraft att inte ge upp uppmuntras. När beslut fattas

Bilden visar medborgarförslaget med text och ritning.

att barnens medborgarförslag ska träda i kraft och ett samarbete med parkförvaltningen påbörjas blir barnen aktörer med ett politiskt inflytande i samhället. Nu får de inte bara inflytande över sin vardag på förskolan utan på en samhällsnivå där de samarbetar med beslutsfattare. När vi pedagoger tillsammans med barnen går in i ett samarbete med kommunen så öppnar det upp för fler aspekter att ta hänsyn till. Vi uppfattar att detta samarbete bidrar till att barnen får erfarenhet av att diskutera och förhandla med representanter som har andra aspekter och ramar att förhålla sig till, vilket gjorde att barnen behövde kompromissa gällande antal soptunnor och utförandet av designen. En erfarenhet som vi pedagoger tar med oss är att vi borde förmedlat våra tankar om barnens perspektiv tydligare. Vi syftar då främst på designen av bilden på soptunnans sida som vi tror hade förmedlat fågelräddarnas budskap tydligare om barnen fått designa bilden själva.

Dokumentation av arbetet med fågelsäkring av soptunnor blir underlag och stöd för barnen när de ska formulera medborgarförslaget samt i dialogen med kommunen. Den bidrar även till att barnen kan reflektera över vilka erfarenheter och kunskaper de skaffat sig under arbetets gång. Med dokumentationen som stöd går det fort och lätt för barnen att formulera förslaget. Vi uppfattar att det blir möjligt då det är barnen själva som äger frågorna och för att vi pedagoger under projektets gång lagt stor vikt vid att låta barnen diskutera, förhandla och sätta ord på idéer och tankar. De använder det som de lärt sig, skaffat sig kunskaper om under arbetet för att formulera vad de vill framåt.

Sammanfattningsvis blir pedagogisk dokumentation det didaktiska verktyg som möjliggör arbetet med medborgarförslaget. Vi uppfattar att arbetet med medborgarförslaget främst bidrar till barnens upplevelse av att de räddat fåglar från att äta skräp och dö samt att barnen får erfara att de kan göra skillnad.

DISKUSSION

EN AV FRÅGORNA i vår studie är: *Vilka didaktiska verktyg används i undervisningen?* I resultatdelen identifieras sex didaktiska verktyg som använts i undervisningen; sommaruppdrag, pedagogisk dokumentation, morgonmöte, tid, estetiska uttryckssätt samt prova sin idé – stort som smått. Resultaten visar även undervisningsstrategierna delaktighet, inflytande och pedagogisk miljö, vilka svarar den andra frågan i vår studie: *Vilka undervisningsstrategier används i utbildningen?* De didaktiska verktygen blir tillsammans med undervisningsstrategierna väsentliga för att bedriva processinriktad *undervisning* i förskolan.

I resultatet framträder hur förskollärare tillsammans med arbetslag använder olika didaktiska verktyg i undervisningen. Resultatet visar även exempel på hur uppdraget med hållbar utveckling utförs på en förskola inom ramen av ett projekt. Kopplat till Caiman, Hedefalk & Ottander (2022) visar resultatet hur uppdraget med hållbar utveckling kan formas genom en didaktisk balans där barns inflytande och delaktighet får vara central samtidigt som pedagoger bidrar med ett fokus och riktning mot ett mål. Eftersom arbetslaget i den här studien har formulerat en gemensam riktning och fokus med verksamhet och innehåll finns det ett aktivt lyssnarfokus hos pedagogerna som kan fånga upp barnens frågor och låta dem bli en del i undervisningen. Detta beskrivs bland annat i aktion 1 där sommaruppdraget som didaktiskt verktyg i samverkan med undervisningsstrategierna bidrar till att barnen enas kring ett gemensamt mål.

Resultaten visar att pedagogerna, vid flertal tillfällen, ställs inför olika val som bidrar till att hålla ihop projektet, öppna upp för fler möjligheter och frågor samt besluta vilka frågor som ska få dominera eller ta mindre plats inom projektet. Resultaten visar även att de val som pedagogerna ställs inför har stor betydelse för hur projektet framskrider. Exempelvis valdes skräprobotarna bort som huvudfokus i aktion 1, till förmån för att rädda fåglar då arbetslaget kunde se att det skulle kunna rymma fler möjligheter för ett

projekt med ett innehåll för hållbar utveckling. Även i aktion 2 exemplifieras ett val i form av att ge barnen tid till att stanna kvar i processerna kring den döda fågeln. Detta öppnar upp för relationella frågor kring fågeln vilket i sin tur skapar en nyfikenhet hos barnen att tillägna sig kunskap om fåglar. När barnen i aktion 3 identifierar ett nytt problem med soptunnornas utformning som blir en fara för fåglar ser arbetslaget en möjlighet att låta riktningen i projektet få ett smalare fokus med ett konkret problem för barnen att gemensamt ta sig an. De val som pedagogerna gör blir nödvändiga och viktiga för barnens möjlighet till ett fördjupat undersökande men även i förhållande till förskolans utbildningsuppdrag.

Förskollärares ansvar är att leda undervisningen i förskolan där undervisning kan definieras som en medveten process i relation till läroplanens målområden (Eidevald och Engdahl, 2020). Resultatet i vår studie klargör även arbetslagets delaktighet som en nödvändig faktor vad gäller förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling. Studiens resultat visar att när det finns förutsättningar för gemensam reflektion, utvärdering och planering av undervisningen i arbetslaget kan en delaktighet uppnås. När en samsyn av det gemensamma uppdraget nås av hela arbetslaget och det finns en gemensam pedagogisk idé och hållning till barns lärande, delaktighet och inflytande blir det möjligt att barnens frågor och processer får utrymme att fördjupas och undervisning kan ske under hela dagen.

Pedagogisk dokumentation blir det främsta didaktiska verktyget för att möjliggöra ett processinriktat arbetssätt. Resultatet visar att dokumentationen är ett nödvändigt stöd i arbetssättet och bidrar till att undervisningen kan genomföras av hela arbetslaget. Dokumentationen blir också ett viktigt underlag när arbetslaget följer upp och utvärderar undervisningen utifrån styrdokument, läroplanens målområden och arbetet med lärande för hållbar utveckling.⁶⁵⁴

I resultaten framträder den pedagogiska miljön

som en viktig undervisningsstrategi. I aktionerna synliggörs hur den pedagogiska miljön inne på avdelningen förändras och formas för att stötta de pågående processerna i barngruppen. När barnens sommaruppdrag sätts upp på en dokumentationsvägg och görs tillgängliga i miljön bidrar det till reflektion och frågor att bygga undervisningen vidare på. När processerna kring fåglar behöver utmanas och fördjupas i aktion 2 fylls miljön med inspiration och material som blir ett stöd i undervisningen och processerna att tänka om och förstå vad en fågel är. Den pedagogiska miljön bidrar till att barnens frågor och undersökande synliggörs och görs tillgängligt även i barnens spontana lek och undersökande.

Ur resultatet framträder ett mönster i aktionerna. Pedagogerna lägger stor vikt vid att låta barnen identifiera ett problem, komma med idéer på lösningar, prova dessa, utvärdera och dra slutsatser. Det viktigaste är att barnen får gå till handling, att få vara aktörer och göra skillnad i frågor som är viktiga för dem. Resultatet visar att detta möjliggör för barnen att fördjupa sina processer i ett meningsfullt och lustfyllt görande och lärande. Ur ett större perspektiv bidrar det till att barn i yngre åldrar får vara med och tänka om frågor som kan kopplas till de globala målen, Agenda 2030 (2015). Morgonmötet används som en naturlig och återkommande arena för reflektion, diskussion, argumentation och planering vilket skapar utrymme och möjlighet för barnen att vara i dessa processer och diskutera sig fram till lösningar. I resultatet blir det synligt hur det kritiska tänkandet bidrar till lösningar och blir väsentligt för att nå det gemensamma målet. Morgonmöte som didaktiskt verktyg bidrar att barnen får vara delaktiga i beslutsfattande och demokratiska processer vilket ger dem ett reellt inflytande över verksamheten (Dubois, Göthson & Söderholm, 2019).

När barnen identifierar att problemet med skräp också har med soptunnornas konstruktion att göra så blir det ännu tydligare att vi människor genom våra val påverkar fåglars möjlighet till en säker tillvaro. I aktion 2 och 3 synliggörs även hur barnen får syn på sin egen påverkan genom den skylt de sätter upp men även i reflektionen kring de första fågelvarnare de tillverkar. Detta blir viktiga ingredienser ur ett hållbarhetsperspektiv som utifrån resultatet kan knytas till vikten av reflektion och kritiskt tänkande.

Resultatet ger en samlad bild av att alla aktioner har möjliggjort för barnen att på olika sätt göra sin röst hörd. De har varit delaktiga och haft inflytande i planering och utförande av de frågor och idéer som barn och pedagoger tillsammans stått i under projektets gång. Pedagogerna stöttar barnens handlingslust och vilja att påverka sin omgivning. I aktion 4 får barnen genom medborgarförslaget möjlighet att samarbeta med beslutsfattare och vara delaktiga på en politisk nivå. Resultatet visar att när barnen själva får vara aktörer och få handlingsutrymme i de läroprocesser som pågår i ett projekt kan det i linje med det läroplanen skriver [...] lägga grunden till ett växande intresse och ansvar hos barnen för att aktivt delta i samhället och för en hållbar utveckling [...] (Skolverket 2018, s.5).

SLUTSATS

SYFTET MED ARTIKELN är att öka kunskapen om förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling. Studien visar på vilka specifika innebörder och konkreta aspekter som är relevanta för att bedriva undervisning i förskolan. Utifrån artikelns resultat och diskussion kan följande slutsatser dras. Förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling är:

Delaktighet och inflytande, för både barn och pedagoger, är tillsammans med den pedagogiska miljön avgörande undervisningsstrategier som vi hävdar är grunden till förskolans utbildning. Det är när dessa undervisningsstrategier får verka ihop med de identifierade didaktiska verktygen som processinriktad undervisning kan ske. Detta öppnar upp för att barnens engagemang och frågor kan tas tillvara vilket krävs för att arbeta med hållbarhetsfrågor tillsammans barnen.

Undervisning med frågor kring hållbarhet kräver barns engagemang, infallsvinklar och oväntade perspektiv. Det kräver även ett kritiskt förhållningsätt där barnen får utmana varandras perspektiv i de frågor som berör dem. En avgörande faktor i arbetet med hållbarhetsfrågor är vikten av att låta barn få gå till handling. Arbetet med hållbarhetsfrågor är komplext och vi pedagoger behöver konkretisera och erbjuda barnen ett undersökande där det blir möjligt för barnen att gå till handling och göra skillnad i stort som smått. På så sätt kan vi rusta barnen med förmågor att ta sig an olika hållbarhetsfrågor för att aktivt kunna delta i samhället.

REFERENSLISTA

- ★ Agenda 2030. (2015). *Agenda 2030*. UN Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development. THE 17 GOALS | Sustainable Development (un.org)
- ★ Berg, B. (2022). *Undervisningsbegreppets innebörd i förskolan utifrån ett läroplansteoretiskt perspektiv*. Malmö Universitet: Educare. file:///C:/Users/aa60513/Downloads/anna,+Benita+Berg[3].pdf
- ★ Dubois, F, Göthson, H och Söderholm, I. (2019). *DELAKTIGHET – Reflekterande undervisningspraktik i förskola och skola*. Liber AB
- ★ Eidevald, C och Engdahl, I. (2020). *Utbildning och undervisning i förskolan omsorgsfullt och lekfullt stöd för lärande och utveckling*. Liber AB
- ★ Hedefalk, M., Caiman, C & Ottander, C. (2022). *Deliberation och kritik i förskolans undervisning för hållbar utveckling – ”så att det bli snällt där i världen”*. Forskning om undervisning och lärande, volym 10, nr 2, s.88 – 108. <https://forskul.se/tidskrift/volym-10-nummer-2-2022/deliberation-och-kritik-i-forskolans-undervisning-for-hallbar-utveckling-sa-att-det-bli-snallt-dar-i-varlden/>
- ★ Nylund, M., Sandback, C., Wilhelmsson, B. & Rönnerman, K. (2016). *Aktionsforskning i förskolan – trots att schemat är fullt*. 2 uppl., Lärförlaget.
- ★ Pramling Samuelsson, I., Ärlemalm – Hagsér, E., Engdahl, I., Larsson, J & Borg, F. (2021). *Förskolans arbete med hållbarhet*. Studentlitteratur AB.
- ★ SFS2010:800. *Skollag*. Utbildningsdepartementet.
- ★ Skolinspektionen (2016). *Förskolans pedagogiska uppdrag: Om undervisning, lärande och förskollärares ansvar*. Skolinspektionen. Kvalitetsgranskning 2016 Diarienummer: 2015:5671
- ★ Skolverket (2019). *Läroplan för förskolan Lpfö18*. Skolverket.
- ★ Skolverket (2016). *Läroplan för förskolan Lpfö98*. Skolverket.

SKOLPORTEN